

Д. Д. Загорський;
Е. А. Кальницький

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЗАСАДНИЧИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Актуальність проблеми. Стаття 1 Конституції України проголошує, що Україна є незалежна, демократична, соціальна і правова держава. Основний Закон у своїй першій статті фактично визначає національну ідею українського народу – побудувати демократичну правову державу, яка б відповідала кращим державотворчим традиціям західноєвропейських країн. Основною передумовою реалізації даного завдання є формування якісно нового рівня правової культури громадян, яка б відповідала умовам демократичної правової держави.

Без високого рівня правосвідомості кожного окремого громадянина України реалізація цілей, проголошених Конституцією, є неможливою. На нашу думку, правосвідомість та правова культура є засадничими у процесі державотворення, вони сприяють становленню правової системи та громадянського суспільства у державі, адже лише на основі високорозвинутого громадянського суспільства та верховенства права можливо побудувати справжню демократичну державу.

Ми вважаємо, що головними ціннісними орієнтаціями правової культури громадян в демократичному суспільстві мають бути свобода, рівність, справедливність, демократія, порядок, безпека, повага до прав іншої людини та нетерпимість до порушення власних.

В основі українського суспільства має постати особа з високим рівнем правової свідомості і культури, соціально відповідальна, здатна відстоювати свої права і свободи та конструктивно взаємодіяти з іншими особами заради добробуту нації.

Мета написання статті. На нашу думку, правове виховання є складним тривалим процесом, який потребує комплексного та послідовного підходу. Метою даної статті є аналіз деяких аспектів сучасного стану правової культури та правового виховання українського суспільства та можливих шляхів її вдосконалення.

Викладення проблеми. Проблеми правової культури та правового виховання у своїх працях досліджували такі науковці, як А. Венгров, О. Данильян, О. Дзьобань, Ю. Тодика, М. Требін, С. Максимов, А. Гетьман, І. Голосніченко,

В. Сальников, Т. Синюкова, О. Скакун, В. Копейчиков, О. Менюк, Ю. Калиновський, М. Іванчук, Л. Герасіна, А. Скуратівський, І. Яковлюк та ін.

Трансформаційні процеси, що розпочалися після здобуття Україною незалежності полягали у докорінних змінах у соціально-економічному житті, змінах у соціально-перадигмальних вимірах, в тому числі і в сфері правової культури і правового виховання.

Українське суспільство звільняючись від стереотипів пострадянського авторитарного минулого постало перед проблемою пошуку свого місця і ролі у світі, вибору оптимальної моделі розвитку, пошуку оптимальних шляхів розбудови демократичної державності. Безумовно, цей процес проходить достатньо болісно, зачіпає усі сфери життєдіяльності суспільства, в тому числі і проблеми правосвідомості, правової культури та правового виховання.

Розвиток демократичних процесів суттєвим чином впливає і на трансформації у сфері правового виховання і правової культури, супроводжується формуванням певних деформацій правосвідомості, до яких, на нашу думку, доцільно віднести: ціннісну амбівалентність, правовий нігілізм, правовий інфантилізм, правовий фетишизм, правову демагогію та правові ілюзії.

Тому треба констатувати, що рівень правової свідомості та правової культури громадян українського суспільства знаходиться у стадії формування зачатків демократичної правової культури. Сама лише констатація націленості на розбудову демократичного суспільства, правової держави ще не є запорукою реалізації проголошених цілей.

Рівень суспільної довіри до судово-правової системи залишається надзвичайно низьким. Більше 90% респондентів у опитуваннях Інституту соціології НАНУ не довіряють державним правоохоронним органам [1, с. 21–23].

Провідні міжнародні аналітичні агентства констатують, що Україна сьогодні посідає одне з перших місць серед найбільш корумпованих країн, права і свободи людини тут слабо захищені і як наслідок має дуже низький рейтинг інвестиційної привабливості [2]. Тож низький рівень правової свідомості та правової культури всіх ешелонів влади не лише породжує корупцію та безвладдя, а фактично завдає значної шкоди матеріальному добробуту громадян та держави.

М. Цвік та О. Петришин визначають правову культуру як якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правосвідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини [3, с. 549].

І. Голосніченко трактує правову культуру у більш вузькому сенсі, під правовою культурою він розуміє відповідні знання людьми певних положень чинного законодавства, порядку його реалізації, уміння користуватися даними знаннями при застосуванні норм права, їх виконанні [4, с. 24–25].

На нашу думку, таке звуження поняття правова культура не є доцільним, бо невикористано виключає з нього внутрішнє суб'єктивне ставлення людини до правової реальності, залишаючи лише об'єктивне виконання чи невиконання людиною нормативно-правових приписів.

А. Гетьман та О. Данильян визначають правову культуру як якісний стан правового життя суспільства, який виражається в досягнутому рівні розвитку правової свідомості, правової діяльності та підставах і результатах цієї діяльності – правових актах, що в цілому виявляється у рівні правового розвитку суб'єкта (суспільства в цілому, різних соціальних груп, особистості) [5, с. 69].

Ми вважаємо, що цей підхід найбільш повно виражає суть даної філософсько-правової категорії. Тож правову культуру доцільно досліджувати на трьох рівнях: правосвідомості, знаково-інституційному (законодавстві) та правовій діяльності.

Вважаємо, що для того щоб підняти правову культуру українського суспільства на вищий щабель необхідно здійснювати послідовний систематичний вплив на всі три елементи правової культури, щоб негативні тенденції одного з них не нівелювали позитивні зрушення в інших.

Правосвідомість є ядром правової культури особистості та суспільства, вона формується під впливом різноманітних об'єктивних і суб'єктивних факторів, може включати в себе як позитивні, так і негативні переконання, погляди, оціночні судження.

О. Менюк визначає правосвідомість як систему знань, поглядів, уявлень і почуттів з приводу чинних або бажаних правових норм, а також діяльності, пов'язаної з правом [6, с. 21–23].

У першу чергу необхідно здійснювати позитивний вплив на правову свідомість особистості шляхом правового виховання, яке можна визначити як цілеспрямовану діяльність держави, громадських організацій, окремих громадян щодо передавання юридичного досвіду, систематичний вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування відповідних позитивних уявлень, поглядів, ціннісних орієнтацій, настанов, що забезпечують додержання, виконання та використання юридичних норм [7, с. 135].

На нашу думку, до правового виховання треба залучати державні та приватні установи, які б поширювали юридичну літературу (Конституцію України, конституційні закони, кодекси), брали б участь у проведенні семінарів з права для різних категорій населення з урахування специфіки кожної цільової групи, анонсували б видання науково-популярної літератури з права, презентували б соціально-правовиховну діяльність у засобах масової інформації. Л. Богачова справедливо зазначає, що закон має бути досконалим і з точки зору його форми, тобто бути несуперечливим, стислим, зрозумілим для населення, містити визначення понять і термінів, публікуватися в доступних джерелах та ін. Про якість закону свідчить і закладений в ньому механізм реалізації (інституціональний, організаційний, процедурний, фінансово-економічний) [8, с. 65–67].

На знаково-інституційному (законодавчому) рівні правова культура та правове виховання вимагає узгодженої системи законодавства. Шанобливе ставлення до закону і бажання підкорятися його приписам може сформуватися у суспільстві тільки тоді, якщо воно відчуває його правовий зміст, відповідність потребам суспільного розвитку.

Досліджуючи правову культуру на рівні правової діяльності, ми вважаємо, що важливим елементом у забезпечення якісної практичної правової діяльності є забезпечення суворої дисципліни серед правозахисників та регулярна ротация кадрів. На думку відомого італійського соціолога ХХ століття В. Парето, задля розвитку суспільства правляча та не правляча еліта має постійно мінятися місцями. Тобто держава має забезпечити відкритий конкурс на заміщення вакантних державних посад, уникати довгої «затримки» чиновників на одній посаді, проводити постійну перевірку знань посадовців, щоб уникнути обіймання посад некомпетентними людьми. З іншого боку, на нашу думку, треба стимулювати входження до державного апарату молодих компетентних людей, які отримали відповідну вищу освіту.

Як уже нами зазначалося, правова культура особистості та правова культура суспільства є взаємопов'язаними та взаємообумовленими. Висока правова культура окремої особистості сприяє покращенню правової культури суспільства в цілому, суспільство з високою правовою культурою сприяє становленню високої правової культури кожної окремої особистості. Саме тому особистість юриста відіграє провідну роль у становленні правової культури суспільства. Судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ, адвокати мають демонструвати знання та повагу до норм права.

Правова культура є складовою частиною культури взагалі. Культура є все матеріальне та духовне, що створило людство, цивілізація, нація, певна спільнота людей. Тому логічно припустити, що окремі елементи культури здатні взаємодіяти один з одним.

Вагомим фактором, який впливає на формування правової культури, є релігійний світогляд. Церква завжди посідала чільне місце у житті українського народу. Основні заповіді православної віри несуть саме ті базові чесноти, які постають ментальним підґрунтям української правової свідомості та правової культури. У релігійних текстах фактично закріплені загальнолюдські принципи права.

Радянська влада замінила церкву комуністичною ідеологією, яка закріпила у собі базові постулати, які визначають засади поведінки людини. Після здобуття Україною незалежності, пересічний українець був позбавлений будь-якого ідеологічного «наставника», радянська ідеологія спочатку зруйнувала церкву, а потім була поставлена на шлях самознищення.

Стаття 35 Конституції України проголошує, що Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, проте ми вважаємо, що це не означає те, що держава не має дбати про церкву, навпаки, на нашу думку, державна влада має докладати певних зусиль для того, щоб відродити роль релігії в українському суспільстві, як фактор, який має безпосередній вплив на реалізацію головної функції правового виховання – настанови на правомірну поведінку.

Правове виховання сучасного українця повинне спиратись на ментальні особливості, притаманні суто українцям: емоційність, неспокій, прагнення до індивідуалізму, прагнення до особистої свободи та повага до свободи іншого [9, с. 11–13]. На нашу думку, ці риси українського менталітету є визначальними у становленні національної правової свідомості.

Підвищення рівня національної правової свідомості, правової культури дасть змогу громадянам України брати активнішу участь у законодавчому процесі, у місцевому самоврядуванні, конструктивно взаємодіяти з владою, а народна ініціатива буде знаходити відповідний позитивний відгук.

Роблячи підсумок, доцільно зазначити, що розвиток правової свідомості, правової культури, на основі дієвої системи правового виховання, буде сприяти становленню України як незалежної, демократичної, правової держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Требін М. П. Формування правової культури в Україні / М. П. Требін // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Правова культура і громадянське суспільство в Україні», 12 жовтня 2007 року, НДІ держ. буд-ва та місцев. самовряд., Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2007. – 214 с.
2. http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/03/130312_ru_s_ukraine_invest_climate.shtml.
3. Загальна теорія держави і права : [підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.
4. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура в розбудові Української держави / І. Голосніченко // Право України. – 2005. – № 4. – С. 24–25.
5. Філософія правового виховання : навч. посіб. / А. П. Гетьман, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2012. – 248 с.
6. Менюк О. Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура / О. Менюк // Право України. – 2001. – № 4. – С. 21–23
7. Калиновський Ю. Ю. Правове виховання як механізм розвитку правового суспільства в Україні / Ю. Ю. Калиновський // Вісн. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2012. – Вип. 3. – С. 135.
8. Богачова Л. Л. Роль закону та інших форм існування права у формуванні правової культури / Л. Л. Богачова // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Правова культура і громадянське суспільство в Україні», 12 жовтня 2007 року, НДІ держ. буд-ва та місцев. самовряд., Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2007. – 214 с.
9. Максимов С. І. Українська правова культура: ціннісний вимір. Правосвідомість і культура політичного вибору громадян: структурно ціннісні зв'язки / С. І. Максимов // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Правова культура і громадянське суспільство в Україні», 12 жовтня 2007 року, НДІ держ. буд-ва та місцев. самовряд., Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2007. – 214 с.

Ю. Ю. Калиновський, доктор філософських наук, професор

РОЛЬ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ У ВІДТВОРЕННІ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Існування демократії, правової держави, правового суспільства та громадянського суспільства в сучасній Україні неможливе без самоорганізації та соціальної активності громадян, яка зумовлена належним рівнем їх політико-